

Amir Muzur¹ i Iva Rinčić²

Korijeni i budućnost evropske bioetike

Rezime

Članak prikazuje najnovija stremljenja na području bioetike, kao posljedicu otkrića djela Fritza Jahra (1895–1953.), njemačkog teologa i učitelja, koji je pedesetak godina prije Amerikanca Van Rensselaera Pottera koncipirao bioetiku kao novu disciplinu. Proučavanje evropske bioetike kao obećavajuće alternative teškoćama i proturječjima opterećene „američke“ bioetike dovelo je autore do pokretanja projekta čiji se prvi rezultati, uključujući i „Riječku deklaraciju o budućnosti bioetike“, izlažu u ovome radu.

---

¹ Van. prof. dr. sc. Amir Muzur, dr. med., šef Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Braće Branchetta 20, 51000 Rijeka, Hrvatska. Telefon: +385-51-651-213; Fax: +385-51-651-219; e-mail: amir.muzur@medri.hr

² Dr. sc. Iva Rinčić, prof., viša asistentica. Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Braće Branchetta 20, 51000 Rijeka, Hrvatska. Telefon: +385-51-651-282; Fax: +385-51-651-219; e-mail: irincic@medri.hr

Kako je nastala „američka bioetika“

Prije otprilike četiri desetljeća Van Rensselaer Potter (1911–2001.), tada profesor na Univerzitetu u Wisconsinu, poznati ekspert za biohemijska istraživanja raka, objavio je najprije članak³ a potom i knjigu⁴ „Bioetika: znanost preživljavanja“ odnosno *Bioetika: most prema budućnosti*. Pod utjecajem pisanja antropologinje Margaret Mead (1901–1978.), ekologa i šumara Alda Leopolda (1887–1948.), isusovačkog filozofa Pierrea Teilharda de Chardina (1881–1955.) i drugih, Potter je zavapio nad dehumanizacijom znanosti i činjenicom da savremeni nagli tehnološki i medicinski napredak donosi znanje, ali ne i mudrost, kako to znanje ispravno upotrebljavati. Prema Potteru, ponovnu uspostavu ekološke ravnoteže i zaštitu prirodnih resursa može garantirati samo nova znanost koju on naziva „bioetikom“ (pri čemu termin izvodi od termina „biologijska znanost“ i „etika“, dakle, vraćanje biologiji izgubljenih moralnih vrijednosti) i koju vidi kao „most“ između prirodnih i humanističkih znanosti.

Potterovu je ideju prigrlio André Hellegers (1926–1979.), nizozemski obstetričar i fetalni fiziolog, poznat po oponiranju učenju Katoličke crkve o kontroli začeca, i osnovao ”Joseph and Rose Fitzgerald Kennedy Institute of Ethics” pri Univerzitetu Georgetown u Washingtonu, spasivši tako, institucionalizacijom, Potterovu ideju od zaborava.

Evropa je vrlo sporo reagirala na Potterove i Hellegersove poteze i pokazala znatan otpor prema pojmu „bioetika“: iznimka je institut *Borja de Bioètica*, osnovan u Barceloni 1976. Tek je 1983. u Francuskoj osnovano prvo nacionalno bioetičko vijeće (premda još uvijek izbjegavajući novi termin: *Committee consultatif national d'éthique pour les sciences de la vie et de la santé*), kao i *Ad-hoc Committee on Genetic Experts* pri Vijeću Europe (od 1985.: *Ad-hoc Committee on Experts on Bioethics*). Polahko ali sigurno, ideje Pottera i Hellegersa ipak su osvajale svijet. Pojavili su se i prvi povjesničari bioetike. Warren Reich, Tina Stevens, H. Tristram Engelhardt, Jr., Ivan Šegota i drugi autori proglašavali su bioetiku „posve američkim fenomenom [...koji reflektira] posebnu američku

³ Van Rensselaer Potter, “Bioethics: the science of survival”, *Perspectives in Biology and Medicine* 14 (1970): 127–153.

⁴ Van Rensselaer Potter, *Bioethics: Bridge to the Future* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1971).

inačicu liberalnog demokratskog etosa s posebnim naglaskom na autonomiji pojedinca i osobnim pravima“,⁵ ili „autohtonim američkim proizvodom“.⁶

Kako je Evropa dobila „svoju“ bioetiku

Kada je 1997. Rolf Löther s berlinskog Humboldtova univerziteta u jednom svom referatu⁷ spomenuo evropsko porijeklo riječi „bioetika“, ukazujući na članak iz 1927. teologa i učitelja Fritza Jahra (1895–1953.) iz Hallea na Saali, malo ljudi je to doznalo. Slično se može pretpostaviti i za članak iz 2001. autorice Eve-Marie Engels iz Tübingena,⁸ kao i prijevod ovog članka s njemačkog na portugalski iz 2004. Međutim, puno je teže objasniti nepoznavanje američkih autora niza publikacija Hansa-Martina Sassa s Instituta za etiku Kennedyjevih, koji je Jahrov koncept bioetike (*Bio-Ethik*) proučio mnogo detaljnije. Možda bi bolji izraz od nepoznavanja bio „ignoriranje“, budući da se, unatoč činjenici da je prvi Sassov članak objavljen u engleskoj⁹ i njemačkoj verziji još 2007, međunarodni simpozij održan lipnja 2010. na Univerzitetu Edinboro u Pennsylvaniji koncentrirao samo na američki dio povijesti bioetike.¹⁰

Postoje mnoge razlike između Potterova i Jahrova koncepta bioetike. Jahr polazi od drugih utjecaja i izvora, poput pijetizma, filozofije Immanuela Kanta, Friedricha Schleiermachers i budizma. Za razliku od Pottera, Jahr je svoju *Bio-Ethiku* skovao prema „*bios*“ i „*ethos*“, povezujući,

⁵ H. Tristram Engelhardt, „Introduction: bioethics as a global phenomenon“, u: *The Annals of Bioethics: Regional Perspectives in Bioethics*, uredili: J. F. Peppin i M. J. Cherry (London / New York: Taylor & Francis, 2003), XIII–XXI.

⁶ Ivan Šegota, *Nova medicinska etika (bioetika)* (Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci – Katedra društvenih znanosti, 1994), 33.

⁷ Rolf Löther, „Evolution der Biosphäre und Ethik“, u: *Ethik der Biowissenschaften: Geschichte und Theorie – Beiträge zur 6. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Geschichte und Theorie der Biologie (DGGTB) in Tübingen 1997*, uredili: Eve-Marie Engels, Thomas Junker i Michael Weingarten (Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung, 1998), 61–68.

⁸ Eve-Marie Engels, „Die Herausforderung der Biotechniken für Ethik und Anthropologie“, u *Die biologische Machbarkeit des Menschen*, uredio Christof Gestrich (Berlin: Wichern, 2001), 100–124.

⁹ Hans-Martin Sass, „Fritz Jahr's 1927 concept of bioethics“, *Kennedy Institute of Ethics Journal* 17, no. 4 (2007): 279–295.

¹⁰ <http://bioethics.edinboro.edu/about/bios.dot>.

dakle, etiku sa životom (ljudi, ali i životinja i bilja), a ne sa znanosti. Jahr je koncipirao prvenstveno filozofski pojam, dok je Potter pokušao prilagoditi filozofsku podlogu vrlo praktičnoj disciplini. Fritz Jahr, po svojoj prilici, ne bi povezao bioetiku primarno s medicinskim problemima: Van Rensselaer Potter, zagovarajući „novu etiku“, medicinu je shvaćao kao primijenjenu biologijsku znanost. Iz svih ovih razloga nikako ne možemo Jahrovo i Potterovo učenje smatrati identičnim. Pa ipak, intrigantno je da su se ove dvije, ipak slične, ideje pojavile u dvama različitim dijelovima svijeta i u dvama toliko različitim povijesnim razdobljima bez mogućnosti uzajamnog utjecaja.

Naknadno sužavanje Potterove misli na medicinskoetička pitanja i biomedicinsku argumentaciju dovelo je "američku" bioetiku u slijepu ulicu: bez odgovora (barem znanstveno argumentiranih) na ključna pitanja života i smrti teško je propisivati posebna ponašanja odnosno sankcije, kao i nametati načela (po nekima četiri, po drugima šest) rješavanja etičkih dilema kada i najveći zagovaratelji principijalizma priznaju da je svaki slučaj poseban. Otkriće učenja Fritza Jahra ponudilo je i oživljavanje Potterove izvorne misli o novom odnosu čovjeka prema drugim manifestacijama života i okoliša.

Evropska bioetika kao projekt

U nastojanju da se pomnije ispita Jahrov koncept i analizira u vremenu i specifičnim biografskim okolnostima, kao i da se razmotre mogućnosti njegove primjene u nužnoj reviziji sadržaja i metodologije bioetike našeg doba, početkom ove godine pokrenut je projekt "Fritz Jahr i evropski korijeni bioetike". Projekt je okupio dvadesetak partnera iz SAD-a, Kolumbije, Brazila, Argentine, Njemačke, Francuske, Kipra i Hrvatske i osigurao financiranje Hrvatske zaklade za znanost, Instituta Kennedyjevih iz Washingtona i Centra za medicinsku etiku iz Bochuma. Tokom šestomjesečnog trajanja (veljača–kolovoz 2011.) održana je konferencija u Rijeci i Opatiji; usvojena je *Riječka deklaracija o budućnosti bioetike* (prevedena na sedam jezika i razaslata u više časopisa diljem svijeta: vidi Prilog); istražen je životni put Fritza Jahra na arhivskim i drugim izvorima u Halleu; izdan je poseban broj časopisa *Jahr – godišnjaka Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, posvećen radovima s konferencije (članci će biti objavljeni i u knjizi u izdanju kuće *Lit* iz Münstera, u siječnju

2012, koju će urediti Amir Muzur i Hans-Martin Sass); objavljeno je desetak članaka na ovu temu u raznim časopisima i održano isto toliko izlaganja na međunarodnim skupovima, uglavnom u Evropi, a pregovara se i o zasnivanju Nagrade za istraživanje i promociju evropske bioetike "Fritz Jahr". Katedra je, kao nositelj projekta, pokrenula i pod-projekt uspostave Dokumentacijskog centra "Fritz Jahr", kao prvi korak stvaranja referalne tačke proučavanja evropske bioetike.¹¹

Retrospektivno gledajući, najzahtjevniji dio projekta bila je priprema zajedničkog dokumenta u kojem se nastojalo ukazati na glavne probleme savremene bioetike, ali i naznačiti nove ideje i usmjerenja. Proces nastanka spomenutog dokumenta kako je očekivano ukazao je na postojanje različitih, ponekad i oprečnih stavova. Kako se navodi u završnoj verziji Riječke deklaracije (vidi prilog), budućnost bioetike ovisi o mnogim faktorima. Promjene u shvaćanju predmeta i načina bavljenja bioetike već su uvelike uzele maha. Lahko je, međutim, bioetici promijeniti ime: daleko teže bit će promijeniti samog čovjeka i njegov odnos prema vlastitom okružju.

RIJEČKA DEKLARACIJA O BUDUĆNOSTI BIOETIKE

1. Fritz Jahr termin "bioetika" ("*Bio*=*Ethik*") upotrijebio je još 1927. Njegov "bioetički imperativ" (*Poštuj svako živo biće kao svrhu samu po sebi i, ako je moguće, odnosi se prema njemu kao takvome!*) trebao bi biti putokazom osobnog, profesionalnog, kulturnog, društvenog i političkog života, kao i razvoja i primjene znanosti i tehnologije. Zalažući se za promoviranje bioetičkog imperativa i budućnosti integrativne bioetike, sudionici riječkog skupa "Fritz Jahr i evropski korijeni bioetike: uspostavljanje međunarodne mreže znanstvenika (EuroBioNethics)", žele naglasiti sljedeće:

---

¹¹ Za detaljnije informacije o projektu, vidi: www.eurobionethics.com

2. Savremena bioetika nerijetko je sužena na pitanja obaviještenog pristanka i odgovornosti u medicinskoj etici, pri čemu je praktični doseg općih etičkih načela minimalan.
3. Bioetiku treba bitno proširiti te konceptualno i metodološki transformirati kako bi bila u stanju sagledavati različite kulturne, znanstvene, filozofske i etičke perspektive (*pluriperspektivni pristup*), integrirajući ih u orijentacijsko znanje i praktičnu akciju (*integrativni pristup*).
4. Takva, *integrativna bioetika* morat će osigurati harmoniju, poštovanje i učenje iz bogate palete pojedinačnih i kolektivnih perspektiva i kultura globalne zajednice.
5. Prepoznajući nepresušno vrelo relevantnih perspektiva za *integrativnu bioetiku* u djelima mislilaca i učenja koji se koriste konceptom bioetike, ali i drugim „pretečama“ integrativnobioetičkih i deontologijskih ideja od antike naovamo, snažno se zalažemo za proučavanje klasičnih djela i učenja.
6. Poštovanje prema životu i obazrivo postupanje prema svim oblicima života moraju uživati potporu svih ljudi, javnosti i medija, kao i obrazovnih programa na svim razinama.
7. Ako ove ideje zažive, bioetika će postati doista područje otvorenog susreta i dijaloga različitih znanosti i struka, vizija i svjetonazora, koji se okupljaju radi artikuliranja, rasprave i rješavanja etičkih pitanja koja se odnose na život u cijelosti i svakom svom dijelu, život u svim svojim oblicima, pojavnostima i stupnjevima, kao i životne uvjete općenito.
8. Ako ove ideje zažive, bioetika će postati osnov za razvoj i implementaciju zakona na nacionalnoj i međunarodnoj razini.
9. Ako ove ideje zažive, priznavanje i implementacija bioetike postat će „most za budućnost,“ „znanost opstanka“ i mudrost „znanja kako koristiti znanje“ (kao što je to definirao Van Rensselaer Potter 1970-ih) moderne medicine i tehnologije.

Međunarodna mreža znanstvenika „EuroBioNethics“, radi promoviranja navedenih ideja, organizirat će daljnje konferencije i uspostaviti mrežne stranice kako bi unaprijedila komunikaciju i saradnju među različitim kulturama. Uskoro će biti objavljeno i ustanovljenje Nagrade „Fritz Jahr“ za istraživanje i promoviranje evropskih korijena bioetike. Mreža „EuroBioNethics“ poziva znanstvenike i bioetičare na komunikaciju i saradnju u sprovođenju ideja *Riječke deklaracije*.

Potpisali u Rijeci/Opatiji (Hrvatska), 12. ožujka 2011.:

Christian Byk

Sudac Apelacijskog suda, Pariz; glavni tajnik Međunarodnog udruženja za zakon, etiku i znanost; glavni urednik časopisa *International Journal of Bioethics*

Ante Čović

Redovni profesor i šef Katedre za etiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; predsjednik Hrvatskog bioetičkog društva; glavni urednik časopisa *Synthesis philosophica* i *Filozofska istraživanja*

Eve-Marie Engels

Redovna profesorica i šef Katedre za etiku u bioznanostima Odsjeka za biologiju Fakulteta znanosti; pridruženi član Instituta za filozofiju; glasnogovornica DFG-Research Training Group Bioethics (*Graduier-tenkolleg Bioethik*) pri Međunaordnom centru za etiku u znanostima (IZEW) Univerziteta „Eberhard Karl“ u Tübingenu

Igor Eterović

Doktorant, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Márcia Santana Fernandes

Profesorica pri Univerzitetskom centru “Ritter dos Reis”, Porto Alegre

José Roberto Goldim

Vanredni profesor na Pontifikalnom katoličnom univerzitetu Rio Grande do Sul; profesor na Univerzitetu Extremo Sul Catarinense, Criciúma; predavač na Saveznom univerzitetu Rio Grande do Sul; Klinička bolnica Porto Alegre

Nada Gosić

Vanredna profesorica na Katedri za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Hrvoje Jurić

Docent na Katedri za etiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Eleni Kalokairinou

Docentica na Odsjeku za klasike i filozofiju Kiparskog sveučilišta, Nicosia

Tomislav Krznar

Asistent na Odsjeku za lovočuvarstvo i zaštitu okoliša Sveučilišta u Karlovcu

Natacha Salomé Lima

Doktorantica, Odsjek za psihologiju, etiku i ljudska prava Univerziteta u Buenos Airesu

Amir Muzur

Vanredni profesor i šef Katedre za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci; glavni urednik časopisa *Jahr*

Iva Rinčić

Viša asistentica na Katedri za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci

Ricardo Andrés Roa-Castellanos

Predavač i istraživač na Institutu za bioetiku Pontifikalnog ksaverskog univerziteta, Bogotá DC

Hans-Martin Sass

Redoviti profesor na Ruhrskom univerzitetu, Bochum; istraživač na Institutu za etiku Kennedyjevih Univerziteta Georgetown, Washington DC; predavač na Narodnom kineskom univerzitetu, Peking

Marija Selak

Doktorantica, Katedra za etiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Zagorac

Doktorantica, Katedra za etiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu ■

Amir Muzur and Iva Rinčić

The roots and the future of European bioethics

Abstract

The paper presents the latest trends in the field of bioethics, as a consequence of the discovery of the work of Fritz Jahr (1895-1953), the German theologian and teacher who conceived bioethics as a new discipline some fifty years before the American Van Rensselaer Potter. The study of European bioethics, as a promising alternative to the „American“ bioethics burdened with difficulties and controversies, has brought the authors of this paper to the launching of a project resulting, among other, in the „Rijeka Declaration on the Future of Bioethics“ presented in this work.